

УДК 349.42:[338.439.5:339.564]

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.66>

СУЧАСНЕ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ АГРОЕКСПОРТУ: НОВЕЛИ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Кирилюк В.В.,

аспірантка кафедри земельного та аграрного права

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0009-0002-3106-0471

Кирилюк В.В. Сучасне правове регулювання агроекспорту: новели вітчизняного законодавства.

У статті проаналізовано зміни у правовому регулюванні аграрного експорту в Україні, які були впроваджені у другій половині 2024 року в умовах воєнного стану. Досліджено прийняті в цей період закони та нормативно-правові акти, насамперед новели Законів України № 3706 «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей експорту окремих видів товарів у період дії воєнного стану» і № 3707 «Про внесення змін до Митного кодексу України та інших законів України щодо особливостей експорту окремих видів товарів у період дії воєнного стану», які уточнюють податкові та митні правила для експортерів аграрної продукції. Розглянуто і Закон № 3980-IX «Про інформаційно-комунікаційну систему «Державний аграрний реєстр» та постанова Кабінету Міністрів України № 1261 «Про запровадження режиму експортного забезпечення», дотичні до предмета нашого дослідження.

У роботі з'ясовано, як нововведення, закріплені в зазначених документах, сприяють адаптації законодавства до умов воєнного стану, забезпеченню прозорості експортних операцій, контролю над експортними потоками та мінімізації тіньових схем. Окрему увагу приділено питанню впровадження цифрових інструментів, зокрема Державного аграрного реєстру, який набув офіційного правового статусу та став важливим елементом системи підтримки агровиробників.

У статті наголошено, що новели законодавства гармонізують українське правове регулювання з міжнародними стандартами, сприяючи інтеграції України до світового ринку. Разом із тим визначено проблеми, які потребують вирішення: можливе посилення бюрократизації процедур, ризики монополізації доступу до державної підтримки, а також недовіра з боку агровиробників через недостатню поінформованість про нові правила.

На основі проведеного аналізу окреслено перспективні напрями вдосконалення правового регулювання: подальша цифровізація процедур митного оформлення сільськогосподарської продукції, зменшення адміністративних бар'єрів, розвиток інформаційно-просвітницьких програм для сільськогосподарських товаровиробників, а також адаптація вітчизняного законодавства до нових внутрішніх і зовнішніх політичних та економічних умов з урахуванням міжнародного досвіду правового регулювання.

У підсумку зроблено загальний висновок: модернізація правового регулювання агроекспорту в умовах воєнного стану сприяє економічній стабільності, інтеграції України до міжнародного ринку та забезпеченню продовольчої безпеки, проте потребує подальших зусиль для її ефективної реалізації.

Ключові слова: агроекспорт, агробізнес, аграрні правовідносини, правове забезпечення, сільськогосподарська продукція, інновації, державна аграрна політика, експорт, правове регулювання, агропромисловий комплекс.

Kyryliuk V.V. General theoretical overview of changes in legal regulation of agricultural exports in Ukraine.

The article is devoted to the general theoretical analysis of changes in the legal regulation of agricultural exports in Ukraine, which were introduced in the second half of 2024 under martial law. The author examines the adopted laws and regulations, in particular, Laws of Ukraine No 3706 «On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Laws of Ukraine on Peculiarities of Export of Certain Types of Goods during the Period of Martial Law» and No 3707 «On Amendments to the Customs Code of Ukraine and Other Laws of Ukraine on Peculiarities of Export of Certain Types of Goods during the Period of Martial Law», which clarify tax and customs rules for exporters of agricultural products, as well as Law No 3980-IX «On the Information and Communication System «State Agrarian The article examines in detail how these innovations contribute to the adaptation of legislation to the conditions

of martial law, ensure transparency of export operations, control over export flows and minimise shadow schemes. Particular attention is paid to the introduction of digital tools, in particular, the State Agrarian Register, which has acquired official legal status and has become an important element of the agricultural support system. The article emphasises that the new legislation harmonises Ukrainian legal regulation with international standards, facilitating Ukraine's integration into the global market.

At the same time, attention is drawn to the problems that need to be addressed: possible increased bureaucratisation of procedures, risks of monopolisation of access to state support, and distrust on the part of agricultural producers due to lack of awareness of the new rules. Based on the analysis, the author identifies promising areas for improving legal regulation: further digitalisation of agricultural customs clearance procedures, reduction of administrative barriers, development of information and awareness programmes for agricultural producers, and adaptation of domestic legislation in line with international experience. The key conclusions of the article are that modernisation of the legal regulation of agricultural exports under martial law contributes to economic stability, Ukraine's integration into the international market and food security, but further efforts are needed to ensure its effective implementation.

Key words: agroexport, agribusiness, agrarian legal relations, legal support, agricultural products, innovations, state agricultural policy, export, legal regulation, agroindustrial complex.

Постановка проблеми. Агроекспорт є однією з провідних галузей економіки України, яка забезпечує значну частину валютних надходжень до державного бюджету та підтримує конкурентоспроможність країни на світовому ринку. Однак сучасний стан правового регулювання агроекспорту характеризується динамічними змінами, зумовленими як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. Серед них можна виділити: адаптацію національного законодавства до стандартів Європейського Союзу у зв'язку з Угодою про асоціацію, виклики глобальної продовольчої безпеки, трансформації у світовій торговельній політиці, запровадження нових митних режимів, а також нагальна потреба відповідного правового супроводу, викликана військовими діями, задля безперешкодного здійснення експортних операцій в умовах блокування традиційних логістичних шляхів.

Правове регулювання агроекспорту в Україні досі залишається недостатньо уніфікованим та прозорим, що створює значні перепони для ефективної діяльності сільськогосподарських виробників та експортерів. Складність процедур сертифікації продукції, неоднозначність митних правил недосконалий контроль якості, а також часті зміни нормативно-правових актів суттєво гальмують інтеграцію українських аграріїв у світову економіку.

Наукове та практичне значення аналізу змін у правовому регулюванні агроекспорту полягає у виявленні прогалин та недоліків чинного законодавства, визначенні його відповідності міжнародним стандартам, а також розробці пропозицій для вдосконалення правової бази. Особливої актуальності це питання набуває у контексті подальшої гармонізації нормативної бази України з правом ЄС, розвитку інструментів державної підтримки агросектору та забезпечення стабільності експортної діяльності навіть в умовах форс-мажорних обставин.

Отже, очевидною стає нагальна потреба у комплексному аналітичному осмисленні змін правового регулювання агроекспорту, яке дозволить визначити основні тенденції, проблеми та перспективи розвитку цієї важливої для держави економічної діяльності.

Мета дослідження полягає у здійсненні аналітичного огляду змін у правовому регулюванні агроекспорту в Україні в контексті нещодавно ухвалених нових нормативно-правових актів, виявленні основних тенденцій, / і виробленні власних рекомендації щодо усунення недоліків та прогалин з урахуванням сучасних викликів та міжнародних стандартів.

Стан опрацювання проблематики. Дослідження таких науковців, як Г.С. Корнієнко [1], Т.В. Курман [2], Ю.Ю. Бакай [3], І.М. Кульчій [4] спрямовані на аналіз правового регулювання агроекспорту в Україні та охоплюють низку важливих аспектів. Зокрема, увага приділяється інноваціям, цифровізації процесів, гармонізації законодавства з міжнародними стандартами, а також пошуку альтернативних механізмів вирішення правових спорів у цій сфері. Наукові праці названих вчених є вагомим внеском у вивчення правових основ агроекспорту, цінність яких посилюється тим, що вони містять ефективні рішення для вдосконалення регулювання агроекспортних відносин.

Втім, актуальність цього питання не вичерпується існуючими дослідженнями. Економічні, політичні та соціальні виклики, з якими стикаються вітчизняні агроекспортери, зокрема у контексті воєнного стану, потребують подальшого аналізу. Необхідно систематизувати динаміку змін у нормативно-правовій базі, оцінити її відповідність реальним потребам аграріїв та міжнародним стандартам, а також дослідити перспективи розвитку правового регулювання в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Агроекспорт, забезпечуючи значну частку валютних надходжень та зміцнюючи зовнішньоекономічну позицію держави, становить один з надважливих секторів національної економіки. Україна є визнаним провідним світовим експортером зернових, олійних культур, соняшникової олії та інших продуктів агропромислового комплексу. Водночас успішність цієї галузі великою мірою залежить від чіткого та ефективного правового регулювання, яке сприяє доступу до міжнародних ринків, дотриманню стандартів якості та розвитку експортної інфраструктури.

Сучасна нормативно-правова база, яка регулює відносини у сфері агроекспорту, в Україні є багаторівневою і включає міжнародні угоди, національне законодавство, а також підзаконні акти. Основу правового регулювання агроекспорту складають:

- Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, яка визначає вимоги до гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами;
- закони України та інші акти, що регулюють сертифікацію, ліцензування, митні процедури та контроль якості сільськогосподарської продукції.

Попри широку законодавчу базу, практична реалізація норм у сфері агроекспорту часто стикається з проблемами, що найчастіше виникають через:

- фрагментарність та суперечливість законодавства;
- часті зміни нормативних актів, що створюють правову невизначеність для агроекспортерів;
- недостатню цифровізацію процесів;
- складність процедур сертифікації сільськогосподарської продукції для виходу на міжнародні ринки.

Прийняття нових нормативно-правових актів у другій половині 2024 року, які стосуються правового регулювання агроекспорту в умовах воєнного стану, стало важливим кроком для посилення прозорості та ефективності цього процесу.

Так, серед ключових змін, запроваджених Законом України № 3706 від 09.05.2024 р. «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей експорту окремих видів товарів у період дії воєнного стану» [5], можна насамперед виокремити уточнення податкових правил експорту сільськогосподарської продукції, що, на наш погляд, сприятиме мінімізації ризиків ухилення від оподаткування. Введення норми про незастосування штрафів за неподання звітів про контрольовані іноземні компанії до завершення воєнного стану є логічним в умовах складної економічної ситуації, проте потребує додаткових гарантій, щоб уникнути зловживань. Загалом даний Закон спрямований на захист державного бюджету від втрат через тіньові схеми експорту, проте податковий тиск може викликати додаткове навантаження на малих аграріїв.

Неоднозначним також видається Закон України № 3707 від 09.05.2024 р. «Про внесення змін до Митного кодексу України та інших законів України щодо особливостей експорту окремих видів товарів у період дії воєнного стану» [6]. Мету, яка закладалась в його основу, можна визначити як посилення митного контролю задля запобігання неконтрольованому експорту критично важливих ресурсів, таких як сільськогосподарська продукція. Безумовно, встановлення додаткових бар'єрів для неконтрольованих експортних операцій є важливим кроком для забезпечення продовольчої безпеки України. Закон підвищує відповідальність митних органів, але при цьому потенційно в ньому закладено ризик затримок у процедурі оформлення експортних операцій, що в умовах нестабільної логістики є значним викликом.

Особливу увагу привернуло підписання Президентом України Закону № 3980-IX «Про інформаційно-комунікаційну систему "Державний аграрний реєстр"» (далі – Закон) [7]. Попри те, що зазначена система фактично діяла з 12 серпня 2022 року, офіційне законодавче закріплення викликало значний резонанс, що можна пояснити кількома причинами.

По-перше, до ухвалення Закону реєстр функціонував у тестовому режимі, а його легалізація надала платформі повноцінного правового статусу, що зобов'язує аграріїв, державні органи та інші заінтересовані сторони активно використовувати систему. Це, своєю чергою, породжує занепокоєння щодо доступу до даних та потенційного посилення державного контролю.

По-друге, з'явилися побоювання надмірного бюрократичного тиску. Закон дозволяє державі використовувати дані реєстру для моніторингу, перевірок і можливих обмежень, що викликає настороженість у сільськогосподарських товаровиробників.

По-третє, реєстрація в аграрному реєстрі стала обов'язковою умовою для отримання державної підтримки. Це може ускладнити доступ до субсидій для малих фермерів чи тих, хто не здатний виконати всі вимоги, створюючи ризик нерівності в отриманні державної допомоги.

По-четверте, недостатня інформованість аграріїв про цілі, завдання та переваги реєстру посилює їхню недовіру до системи.

Таким чином, хоча «Державний аграрний реєстр» і функціонував до ухвалення Закону, його офіційна легалізація викликала хвилю суперечливих реакцій, зокрема через страх перед зрос-

танням державного контролю, можливими порушеннями конфіденційності даних і складнощами в бюрократичних процедурах.

Незважаючи на це, загальна оцінка Закону залишається позитивною, адже він передбачає низку важливих змін:

- розширення кола користувачів реєстру, що дозволить отримувати державну підтримку не лише виробникам сільськогосподарської продукції, а й іншим суб'єктам агропромислового комплексу;
- чітке врегулювання правового статусу ДАР та визначення джерел його фінансування. Реєстр стає комплексною інформаційною системою для збирання, накопичення, зберігання й обробки даних, а також надання адміністративних і публічних послуг;
- визначення повноважень держателя, адміністратора та технічного адміністратора ДАР, а також категорій даних, які оброблятимуться;
- можливість формування витягів із реєстру;
- обов'язкове використання даних ДАР для надання державної підтримки, часткових кредитних гарантій і страхування агропродукції;
- інтеграція положень даного Закону з вимогами Закону України «Про публічні електронні реєстри»;
- створення підсистем реєстру, що дозволить трансформувати чинний ДАР у Державний реєстр виробників сільськогосподарської продукції (фермерський реєстр);
- моніторинг цільового використання державної допомоги та грантів із урахуванням позицій міжнародних партнерів;
- забезпечення електронної взаємодії ДАР з іншими реєстрами, кадастрами та інформаційними системами [8].

Ухвалення згаданого Закону створює передумови для покращення прозорості роботи агросектору, зменшення корупційних ризиків і підвищення ефективності державної підтримки. Водночас для успішного впровадження цих нововведень необхідно посилити інформаційно-просвітницьку роботу серед аграріїв і вдосконалити механізми їх реєстрації.

Ще одним помітним нормативно-правовим актом (далі – НПА) стала Постанова Кабінету Міністрів України № 1261 «Про запровадження режиму експортного забезпечення» від 29.10.2024 р., яка набрала чинності з 01.12.2024 р. [9]. Прийняття такого НПА та встановлення режиму експортного забезпечення для окремих категорій сільськогосподарської продукції, перш за все, обумовлюється необхідністю зменшення тіньових схем в експортній діяльності та оптимізації надходжень у Державний бюджет. Встановлення мінімальних цін на окремі товари захищає внутрішній ринок від демпінгу. Цифровізація митного оформлення спрощує процес і знижує корупційні ризики [10]. Проте нові правила, що обмежують експорт для неплатників ПДВ, можуть звужити коло учасників зовнішньоекономічної діяльності, особливо серед малих та середніх підприємств.

Тож, з огляду на розуміння передумов прийняття таких нормативно-правових актів, безсумнівно залишається те, що військові дії створили значний тиск на економіку України, а особливо на аграрний сектор. У таких умовах державне регулювання повинно балансувати між підтримкою експортерів та захистом внутрішнього ринку. Нові закони та постанови, насамперед, спрямовані на збільшення бюджетних надходжень через контроль за експортними операціями та запобігання дефіциту продовольства, необґрунтованому вивезенню стратегічних товарів.

Впровадження ДАР та цифровізація митного оформлення відповідають вимогам міжнародних партнерів та створюють передумови для інтеграції українських аграріїв у глобальні ланцюги постачання.

Мінімальні експортні ціни, передбачені режимом експортного забезпечення, дозволяють уникати демпінгу з боку експортерів і забезпечують конкурентоспроможність української сільськогосподарської продукції на міжнародному ринку.

Нові механізми контролю, зокрема через ДАР, дозволяють державі відстежувати експортні операції, ефективність використання державних субсидій і сприяють зменшенню корупції.

Однак навіть окреслені нововведення не вирішують усіх проблем у сфері агроекспорту, залишаючи деякі з них нерозв'язаними. Назвемо найбільш відчутні, на наш погляд.

По-перше, ризик посилення бюрократичного навантаження на сільськогосподарських товаровиробників. Обов'язкова реєстрація в ДАР та додаткові податкові й митні вимоги можуть стати бар'єром для малих та середніх сільськогосподарських товаровиробників.

По-друге, недостатня інформованість суб'єктів агробізнесу. Відсутність широкої інформаційної кампанії щодо нових правил створює ризик нерозуміння їх переваг і потреби в них, що збільшує рівень упередженості до нововведень.

По-третє, високий ризик затримок у митному оформленні. Посилення митного контролю може ускладнити агрологістичні процеси, особливо в умовах обмежених експортних маршрутів через війну.

Висновки. Комплексна модернізація правового регулювання агроекспорту, здійснена в Україні у другій половині 2024 року, стала відповіддю на виклики воєнного стану та нові економічні реалії. Прийняті нормативно-правові акти у цій сфері спрямовані на забезпечення прозорості, підвищення ефективності та стабільності експорту сільськогосподарської продукції. Вже зараз основними результатами цих змін можна назвати: 1) посилення контролю за експортними операціями, яке дозволяє знизити ризики ухилення від сплати податків, мінімізувати тіньові схеми та забезпечити прозорість експортних потоків; 2) урахування європейського законодавства при прийнятті нових нормативно-правових актів в аграрній сфері, що посилює довіру іноземних партнерів до вітчизняних товаровиробників сільськогосподарської продукції; 3) захист внутрішнього ринку, що полягає в запровадженні обмежень та посиленні контролю за критично важливими ресурсами, які спрямовані на запобігання продовольчому дефіциту та підтримку продовольчої безпеки країни в умовах воєнного стану.

Водночас реформування аграрного законодавства у сфері агроекспорту виявило низку проблем, які потребують вирішення. Таким чином, модернізація правового регулювання агроекспорту є важливим кроком до розвитку українського аграрного сектору, посилення його конкурентоспроможності на міжнародному рівні та захисту стратегічних інтересів держави у сфері продовольчої безпеки. Проте подальший успіх залежить від усунення технічних і організаційних недоліків, що забезпечить стабільний розвиток агроекспорту навіть в умовах надзвичайних обставин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Корнієнко Г.С. Аграрна політика у сфері інновацій та цифровізації агроекспорту: правові засади. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 412–417. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.64>.
2. Курман Т.В. Аграрні відносини у сфері фінансової підтримки агробізнесу: новели і проблеми правового забезпечення в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 283–287. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.45>.
3. Бакай Ю.Ю. Правові засади альтернативних способів урегулювання агроекспортних спорів. Аграрне та земельне право України: сучасна парадигма і перспективи розвитку: колективна монографія / ред.: А.П. Гетьман, О.В. Курман. Харків: Юрайт, 2022. С. 309–331.
4. Кульчій І.М. Експорт сільськогосподарської продукції України в умовах євроінтеграції: правові реалії та перспективи. *Проблеми законності*. Харків. 2018. Вип. 142. С. 158–168.
5. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей експорту окремих видів товарів у період дії воєнного стану: Закон України від 09 трав. 2024 р. № 3706. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3706-20#Text>.
6. Про внесення змін до Митного кодексу України та інших законів України щодо особливостей експорту окремих видів товарів у період дії воєнного стану: Закон України від 09 трав. 2024 р. № 3706. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3707-20#Text>.
7. Про інформаційно-комунікаційну систему «Державний аграрний реєстр»: Закон України від 19 верес. 2024 р. № 3980. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3980-20#Text>.
8. Рада прийняла Закон про Державний аграрний реєстр: основні положення. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/230634_rada-priynyala-zakon-pro-derzhavniy-agrarniy-restr-osnovn-polozhennya.
9. Про запровадження режиму експортного забезпечення: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 жовт. 2024 р. № 1261. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1261-2024-p#Text>.
10. Режим експортного забезпечення: деталі Постанови № 1261. URL: <https://sys2biz.com.ua/news/rezhym-eksportnogo-zabezpechennya-detali-postanovy-nomer-1261>.